

EDITORIAL

MOIÀ I LA MEMÒRIA DEMOCRÀTICA

Josep Font Sentias

El nucli d'aquest número de la revista està constituït —en forma d'article— per la recerca d'Elvira Permanyer sobre les llesves de moianesos durant la Guerra Civil Espanyola. No és pas la primera vegada que l'Associació Cultural Modilianum promou i edita investigacions de l'episodi històric que més va incidir en la història de l'Estat espanyol en el segle xx: l'any 2004 va dedicar un monogràfic a l'esmentada guerra i, dos anys més tard, va publicar el quadern *Joan Vilalta i Prat, records d'un moianès a Mauthausen*. I en el 2010, conjuntament amb el Museu d'Història de Catalunya, es va editar la monografia *Vida quotidiana i salvació del patrimoni a la rereguarda. Dietari de Joan Estevanell. Moià, 1936-1940*.

A una dècada d'aquella monografia, el treball que ara surt a la llum pública és resultat d'una tasca perseverant de documentació i anàlisi, que incorpora noves fonts primàries i material inèdit d'arxius familiars, a més de pouar en els fons de l'Arxiu Històric de Moià. Com assenyala l'autora, l'estudi s'estructura en diferents parts: l'organització de l'exèrcit, en els anys previs i durant la contesa bèl·lica; la descripció, en segon lloc, del procés d'allistament i classificació dels homes que havien d'anar a files; la quantificació i el detall, a continuació, de les vint llesves de moianesos cridades a la guerra i una aproximació al fenomen dels emboscats, aquells que van defugir d'incorporar-se a files i que van ser, sovint, acollits i amagats en cases de pagès i també buscats, perseguits i castigats pel govern republicà. El treball transcendeix els límits temporals estrictes de la guerra i dóna raó també de les primeres llesves a partir de l'any 1939, en què molts moianesos, després d'haver lluitat, van haver encara d'incorporar-se a files de nou en els primers anys de la repressió franquista. Cronològicament, l'estudi es clou

amb l'elaboració dels «avals» per a informar sobre els soldats republicans que eren en camps de concentració franquistes, en companyies de treballs forçats o bé a la presó. Els avals redactats des de Mojà marcaven el destí dels vençuts i aquests informes podien afavorir el retorn, endurir la presó o fins i tot provocar l'execució dels qui havien lluitat al servei del govern legítim. Els successius alcaldes, la secció local de la Falange i l'Església van contribuir a decidir, en definitiva, les condicions de vida i el futur de moltes famílies i, amb la Guàrdia Civil, van tenir un rol hegemònic en el Mojà de la postguerra.

L'estudi acaba amb la presentació d'un cens, agrupat per lleves, amb els 504 moianesos cridats per a anar al front. S'hi inclou el nom, els cognoms, l'adreça, la professió i el destí de la majoria d'ells. Aquesta relació nominal pot ser, per als lectors familiaritzats amb el Moianès, de gran interès i impacte. D'una banda, perquè és una radiografia dels oficis de fa noranta anys, on la pagesia és abassegadora: pagesos, pastors, mossos, capadors, moliners... Les feines vinculades al sector primari acaparen la majoria de professions, en proporció als teixidors, teulers o comerciants. Aquesta preponderància es corrobora amb el protagonisme de les masies, i la llista explícita la seva escampadissa. Algunes d'aquestes cases no han estat habitades de forma regular en els darrers cinquanta anys o n'hi ha que fins i tot han desaparegut: la Gònima Xica, Casa Cendresa, Garfís, la Guantera, el Pla Romaní, la Tuta, les Cases, etc. En relació al nucli urbà de Mojà, la vida a pagès tenia un pes demogràfic i econòmic inversament proporcional a l'actual.

En aquest cens, i pel que fa al destí dels soldats, podem comprovar quins moianesos van morir i desaparèixer a la Batalla de l'Ebre; els qui seran reclutats de nou, acabada la guerra; d'altres, avalats per bona conducta, podran retornar al poble; però també n'hi ha que passaran molt temps als camps de concentració distribuïts per l'Estat espanyol, als Batallons de Treballadors, o bé patiran desterrament, seran empresonats a la Model o fins i tot executats al Camp de la Bota.

Finalment, cal destacar la relació nominal d'aquest mig miler de moianesos, entre els quals reconeixem famílies arrelades a la vila des de fa força generacions i que mantenen, actualitzats i evolucionats, els oficis de farà un segle. La lectura d'aquests noms i cognoms permet de posar rostre a la misèria social que va comportar la guerra, així com comprendre millor el destí posterior d'algunes famílies. Els uns seran promocionats, els altres, assenyalats i repudiats: per als qui es van posar al costat dels guanyadors, hi haurà negocis que prosperaran, en uns anys d'escassetat d'aliments i de racionament, i persones que assoliran reconeixement, influència i poder a l'ajuntament. Els republicans, subjugats, seran condemnats a l'ostracisme i humiliats.

Mojà tenia 2.217 habitants, l'any 1940. Més de la meitat dels habitants eren homes. Com l'autora destaca, la meitat d'aquest contingent —el que

estava en millors condicions per a treballar— va tenir quatre o cinc anys de la seva vida del tot condicionada, fora de Moià, deixant enrere camps erms i incrementant les penúries de les seves famílies. Vint lleves, gairebé tota una generació, va ser activada en algun moment per la Guerra Civil Espanyola. A partir de llavors, a Moià, com a tot Catalunya, es va imposar un silenci integral, que era també condició i requisit per a fer passable la vida en una mínima convivència. El relat públic que va construir-se va ser el dels vencedors, el de la croada de l'Espanya del nacionalcatolicisme, amb els seus herois i màrtirs. Un relat i una memòria que han deixat una petja important.

Memòria democràtica i patrimoni cultural

La *memòria històrica* no va aparèixer en l'àmbit de les ciències socials fins a la dècada dels setanta del segle xx. Però la seva irrupció va ser fulgurant i, en una cinquantena d'anys, s'ha escampat profusament per l'espai públic de les societats occidentals. En alguns llocs, fins i tot s'avalua si no hi ha una sobreabundància de commemoracions i llocs de memòria. Presentant-se com una història menys àrida, amb el recurs a la memòria oral i la interpretació dels episodis històrics mitjançant la seva personificació amb històries viscudes, la memòria històrica s'ha posicionat com una disciplina de *public history* de gran incidència en les institucions culturals.

El fet que la memòria històrica hagi aparegut en l'arena pública de forma tan recent, en termes històrics, deu justificar la seva absència en la protecció patrimonial. A Catalunya, la Llei de patrimoni cultural vigent el classifica des d'un punt de vista disciplinari, adjectivant-lo en patrimoni arqueològic, artístic, arquitectònic, bibliogràfic, científic o tècnic, documental, etnològic, històric i paleontològic. El patrimoni memorial, com a tal, no és encara objecte de protecció específica en la llei, i en els expedients d'incòncions de béns culturals no hi figuren la guerra civil, la lluita antifranquista o la defensa dels valors democràtics com a arguments i raons que justifiquin la protecció de béns immobles, mobles o de paisatges. Com a col·lectivitat, doncs, hem protegit urbanísticament edificis senyorials, paisatges, festes, fàbriques en desús; però, en contrast, i per exemplificar-ho, els testimonis de la lluita antifranquista dels maquis, tan presents al Moianès, són invisibles en l'espai públic.

Moià va tenir un deportat a Mauthausen, en Joan Vilalta. Com s'ha mencionat anteriorment, Modilianum en va publicar les memòries al camp de concentració nazi. En poblacions properes, com Manresa, Navàs, Prats de Lluçanès o Sabadell, les persones deportades als camps nazis han estat reconegudes amb la instal·lació de les *stolpersteine*, unes llambordes que formen part d'un projecte artístic internacional, amb més de 75.000 llambordes a tot el món i situades en capitals i ciutats com Berlín o Amsterdam.

A Moià s'hi conserven trinxeres de la guerra civil, al Pla Romaní com a mínim, on els agents rurals les han documentades i n'han lliurat informes. La seva posada en valor, senyalització i difusió i foment són, encara, deures pendents.

L'any 1936, per la festa major d'hivern, Joan Amades va pujar a Moià per encàrrec de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Aquell dia de Sant Sebastià és descrit en el *Butlletí de la Lliga Defensa de l'Arbre Fruiter*, amb l'ofici solemne a l'església de Sant Sebastià ofert per l'Orfeó Moianès. El butlletí informa que «concorregueren a la processó les tradicionals gitanes, les quals dansaren el seu típic ball», fet que va complaure la població perquè feia anys que no es ballava. Amades ni va entregar els resultats de la seva missió a Moià. En el seu arxiu hi ha fotografies de la plaça de Sant Sebastià el dia de la festa major d'hivern de 1936. Mig any després, el 23 de juliol, l'església va ser cremada i posteriorment desmuntada per construir una escola laica... on mai no es van arribar a fer classes. Aquell any va desaparèixer definitivament el *Butlletí*, així com el ball de les gitanes fins l'any 1976.

La plaça de Sant Sebastià va ser remodelada l'any 1953, amb un projecte de Cèsar Martinell, l'arquitecte dels cellers cooperatius qualificats de *catedrals* del vi, però autor també de monuments als caiguts. Amb el monument de desgreuge a sant Sebastià, la memòria dels vencedors ha prevalgut, sense més intervencions, com es manté encara en el nomenclàtor dels carrers de Moià el nom d'alcaldes franquistes i de la commemoració franquista dels vint-i-cinc anys de pau.

Hannah Arendt, pensadora i politòloga d'origen jueu, va escriure que no n'hi ha prou a derrocar els règims totalitaris. Perquè en la misèria moral i econòmica els totalitarismes es creixen. Vivim, precisament, uns anys amb les democràcies cada vegada més en entredit, amb líders polítics que no accepten les regles del joc democràtic i qüestionen tant els veredictes electorals —quan no els són favorables— com refuten les certeses de la ciència quan són contràries als seus interessos.

6

326

El coneixement no és prevenció suficient per a evitar errors col·lectius traumàtics. La sensibilització, l'educació i el foment dels valors democràtics són més necessaris que mai. Moià, que ha modificat el nom de la biblioteca municipal i ha instal·lat un mural a la plaça del CAP per un fet històric de fa tres anys, manté com a assignatura pendent la posada en valor del patrimoni memorial de la Guerra Civil Espanyola, la dignificació de les víctimes de procediments i judicis militars i el reconeixement a les persones que van lluitar per les llibertats. Alguns moianesos, com els que apareixen en la llista de l'interior de la revista, van pagar un preu molt alt en la seva defensa.